

Nr 8.

Ankom till riksdagens kansli den 19 juni 1914 kl. 4 e. m.

Utlåtande, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående försäljning av kronolägenheten Nykvarn nr 1, en vattenmjölkvarn, i Uppsala län.

(1:a Avd.)

I en till riksdagen den 1 maj 1914 avlåten, till jordbruksutskottets förberedande behandling hänvisad proposition, nr 11, har Kungl. Maj:t under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för samma dag föreslagit riksdagen medgiva, att kronolägenheten Nykvarn nr 1, en vattenmjölkvarn, i Tillinge socken av Uppsala län må å offentlig auktion till den högstbjudande försäljas under de i kungl. brevet den 29 maj 1874 omförmälda villkor, med förbehåll om rätt för handlanden J. A. Anderssons änka att under sin livstid bebo och bruka en av henne därå innehavd lägenhet med tillhörande jordområde om 3.09 ar mot årlig avgäld till kvarnlägenhetens innehavare av 100 kronor.

I detta ärende har departementschefen till berörda statsrådsprotokoll anfört följande:

»Kronolägenheten Nykvarn nr 1, en vattenmjölkvarn, i Tillinge socken av Uppsala län var för statsverkets räkning utarrenderad till den 14 mars 1912 mot årligt arrende av 2,750 kronor.

År 1903 uttog egendomens arrendator Vilhelm Ålund till Uppsala läns södra domsagas häradsrätt stämning å kronan med yrkande, bland annat, att enär en år 1899 verkställd utrivning av kronan tillhöriga dammar inom Sala hyttas vattensystem och i samband därmed åvägabragt avledning av sjön Hallarens vatten från Sagåns vattensystem till Dalälven föranlett, att vattenförhållandena i Sagån, varifrån vattenkraft

Bihang till senare riksdagens protokoll 1914. 10 saml. 5 häft. (Nr 8—10.) 1

erhölls för drivande av ifrågavarande kvarn, blivit i hög grad försämrad, samt kronan, genom vars tillskyndan ifrågavarande utrivning och vattenavledning åstadkommits, måste anses hava enligt det med Ålund ingångna arrendeavtalet åtagit sig att under arrendetiden tillhandahålla Ålund kvarnen med samma driftmöjligheter och vattenkraft, som vid tiden för utarrenderandet varit förhanden, kronan måtte förpliktas ersätta Ålund för den skada och förlust, Ålund genom de försämrade vattenförhållandena lidit under tiden från och med den 1 januari 1900 till stämningdagen den 15 december 1903, med vissa angivna belopp. Denna rättegång avgjordes slutligen genom Kungl. Maj:ts dom den 22 maj 1908, uti vilken dom på anförda skäl fastslogs, att kronan vore pliktig hålla Ålund skadeslös för den förlust, som tillskyndats honom genom ifrågavarande vattenavledning, och förpliktades kronan på grund härav att såsom gottgörelse för den minskade inkomsten av kvarnrörelsen för tiden från och med den 1 januari 1900 till och med den 15 december 1903 till Ålund utgiva ett belopp av 7,120 kronor, motsvarande för helt år 1,800 kronor.

I en till Kungl. Maj:t ställd skrift anhöll sedermera Ålund, under anförande att vattenförhållandena vid kvarnen alltså varit och allt fortfarande vore av samma beskaffenhet som under den tid, för vilken ersättning utdömts, att Kungl. Maj:t måtte utan ny rättegång bevilja Ålund för minskad inkomst av kvarnrörelsen enahanda ersättning eller 1,800 kronor om året jämväl för tiden från den 15 december 1903 till 1908 års slut samt därefter för varje år intill arrendetidens utgång. Under det att denna framställning var föremål för utredning genom infördrade utlåtanden, uttog Ålund, utan att avvakta Kungl. Maj:ts beslut, ny stämning å kronan till häradsrätten med yrkande, att kronan måtte förpliktas att för tiden från förenämnda den 15 december 1903 till stämningdagen den 27 juli 1909 utgiva full ersättning för all skada och förlust, som genom den ifrågavarande vattenavledningen tillskyndats honom, och fordrade Ålund i nämnda avseende gottgörelse efter 3,000 kronor för år räknat. Genom utslag den 23 december 1910, vilket tog åt sig laga kraft, yttrade häradsrätten, att enär i saken vore utrett, att förhållandena med avseende på vattentillgången och mäldtillförseln vid kvarnen under den tid, Ålunds nu gjorda yrkanden avsåge, icke för honom ställt sig gynnsammare än under den tid, för vilken ersättning genom Kungl. Maj:ts ovannämnda dom tillerkänts honom, förpliktades kronan att för tiden från och med den 15 december 1903 till den 27 juli 1909 till Ålund betala bland annat för minskad inkomst av kvarnrörelsen 10,109 kronor 10 öre jämte fem procent årlig ränta därå från

stämningsdagen. Häradsrätten uppskattade sålunda i denna rättegång, i likhet med förut högsta domstolen, den Ålund tillskyndade minskning i inkomst från kvarnrörelsen till 1,800 kronor om året.

I proposition den 10 mars 1911 föreslog därefter Kungl. Maj:t riksdagen att medgiva, att den förlust genom minskade inkomster från Nykvarns vattenmjölkvarn, som Ålund visade hava av ovan angiven anledning tillskyndats honom under tiden från och med den 27 juli 1909 till den 14 mars 1912 måtte honom gottgöras med belopp, som efter Kungl. Maj:ts beprövande skulle bestämmas till högst 1,800 kronor för helt år, varjämte förslag framställdes angående sättet för beredande av dylik gottgörelse. Denna proposition bifölls av riksdagen enligt skrivelse den 20 maj 1911.

Sedan Kungl. Maj:t anbefallt domänstyrelsen att inkomma med utredning angående storleken av den förlust genom minskade inkomster från kvarnrörelsen, som av ovanberörda anledning tillskyndats Ålund under tiden från och med den 27 juli 1909 till den 14 mars 1912, samt domänstyrelsen inkommit med sådan utredning, bemyndigade Kungl. Maj:t den 19 april 1912 statskontoret att till Ålund utbetala ersättning, motsvarande ett belopp av 1,800 kronor för helt år, för tiden från och med den 27 juli 1909 till och med den 13 mars 1911, varjämte Kungl. Maj:t förklarade, att Ålund finge såsom ersättning för arrendeåret 1911—1912 åtnjuta avdrag å arrendet med 1,800 kronor.

Under år 1909 hölls å lägenheten förrättning för uppgörande av förslag för dess förnyade utarrendering efter löpande arrendetids slut, och väckte därvid uppskattningsmännen förslag om försäljning av hela lägenheten.

I skrivelse den 25 november 1910 har domänstyrelsen underställt det väckta förslaget Kungl. Maj:ts prövning och därvid överlämnat instrumentet över berörda förrättning ävensom övriga ärendet tillhörande handlingar.

Av dessa handlingar inhämtas bland annat följande.

Lägenheten ligger 1.3 mil från Enköping och 0.8 mil från Orresta järnvägsstation samt genomlöpes av väg, som, förut indelad till allmänt underhåll, upphört att vara allmän väg, efter det ny väg anlagts vid Östanbro med ny bro över ån 0.1 mil söder om lägenheten.

Enligt uppgift i instrumentet över en år 1889 å lägenheten förrättad arrendevärdering utgör lägenhetens areal 29 ar 31 kvm.

I instrumentet över 1909 års uppskattningsförrättning anföres, att kvarnhuset å ifrågavarande kronolägenhet vore uppfört år 1846 av timmer på hög stenfot samt innehölle i stenfoten kvarnverk samt

två hjulhus, vartdera med tre vattenhjul, så kallade bröstfallshjul, och därovan tre bottenar. I kvarnen funnes 6 par kronan tillhöriga kvarnstenar samt åtskilliga anordningar, tillhöriga arrendatorn. År 1904 hade väckts fråga om kvarnens ersättande med ny byggnad, men som arbetet skulle bliva för kronan alltför kostsamt, hade frågan fått förfalla. År 1908 hade vederbörande yrkesinspektör gjort anmärkning mot byggnaden, i anledning varav domänstyrelsen hade ålagt arrendatorn att utföra vissa reparationsarbeten å byggnaden mot ersättning sålunda, att han skulle anses hava genom deras verkställande redovisat ett belopp av 1,600 kronor å den till nybyggnad under arrendeperioden i gällande arrendekontrakt anslagna summa 5,200 kronor, vilken summa skulle av arrendatorn redovisas genom nybyggnad efter domänstyrelsens bestämmande eller kontant vid arrendetidens slut. Byggnaden i fråga vore otidsenlig och så bristfällig, att den oaktat nyssnämnda reparation icke kunde användas under en kommande arrendeperiod.

Förutom nämnda byggnad med tillhörande vattenrännor funnes å lägenheten följande kronan tillhöriga byggnader och anläggningar, nämligen två kvarndammar jämte islavar och en vägbro. Övriga för lägenhetens brukande använda byggnader tillhörde arrendatorn och dessa låge på mark, gränsande intill lägenheten, med undantag av stallet, som möjligen delvis låge på lägenheten.

Å kvarnområdet funnes därjämte ett handlanden J. A. Anderssons stärbhus tillhörigt större boningshus med däri inrymd handelslokal, som enligt arrendekontraktet innehades med besittningsrätt av Anderssons änka tillika med 3.09 ar jord under hennes livstid mot erläggande av 100 kronor årligen till arrendatorn. Under år 1904 hade bemälda Andersson anhållit att få å en handlande Per Johan Nilsson överlåta besittningsrätten till denna lägenhet. Ansökningen hade avslagits av domänstyrelsen, enär dels kvarnarrendatorn motsatt sig densamma, dels dåvarande domänintendenten i länet framhållit det olämpliga däri, att sagda lägenhet, som alltför mycket inkräktade på kvarnområdet, upplättes åt annan än kvarnarrendatorn. Uppskattningsmännen föresloge nu, att vid disponerandet av kvarnlägenheten efter den 14 mars 1912 förbehåll måtte göras om rätt för Anderssons änka att under sin livstid besitta nyssnämnda lägenhet mot årlig avgäld av 100 kronor.

Enligt en undersökning av vattentillgången vid Nykvarn, som vid laga syn åren 1905—1908 hade gjorts av statens lantbruksingenjör i Västmanlands län A. V. Nordin i sammanhang med undersökning rörande ovanberörda reglering av Sagåns vatten, skulle vattenmängden vid Nykvarn genom företaget minskas från ett medelvärde av 2.6 sekundkubik-

meter till i medeltal 1.4 kubikmeter i sekunden under lågvattensperioder, flottider höst och vår alltså oberäknade. Statens lantbruksingenjör i Uppsala län J. C. Wellenius hade i ett på uppskattningsmännens begäran i juni 1910 avgivet utlåtande meddelat, att med detta vattentillflöde fallet, som hade en normal fallhöjd av 3.89 meter, skulle representera 72.6 naturhästkrafter, men att med de anordningar för kraftens utnyttjande, som nu finnes vid Nykvarn, mera än 60 procent av denna kraft icke kunde beräknas, varför det effektiva hästkraftantalet skulle utgöra omkring 43.6. Vad värdet av kraften anginge, ansåge Wellenius naturhästkrafterna kunna beräknas till 300 kronor per hästkraft, utgörande för hela kraften 21,780 kronor, och den nuvarande effektiva kraften till 500 kronor per hästkraft eller för hela den disponibla kraften 21,800 kronor. Genom kvarnens ombyggnad och vattenhjulets ersättande med moderna turbiner skulle dock avsevärt högre procent av vattenkraften kunna utnyttjas.

Beträffande lägenhetens disposition efter den 14 mars 1912 anförde uppskattningsmännen, att kvarnbyggnaden icke kunde vidare användas för sitt ändamål och att kostnaden för uppförande av ny kvarn och övriga för vattenkraftens utnyttjande erforderliga byggnader med säkerhet skulle uppgå till 50,000 kronor. Så omfattande byggnadsarbeten ansåge sig uppskattningsmännen ej kunna förorda med hänsyn till den jämförelsevis låga avkastning av högst 1,500 à 2,000 kronor, som även efter en ombyggnad kunde förväntas av lägenheten. I följd därav åsatte uppskattningsmännen icke kvarnen något arrendevärde utan hemställde, att kvarnlägenheten måtte försälas till ett pris, som med fästat avseende såväl vid lantbruksingenjörens utredning angående värdet av vattenkraften som vid byggnadernas och verkets nuvarande skick ansåges böra bestämmas till i ett för allt 24,000 kronor.

Med tillkännagivande att, Kungl. Maj:ts befallningshavande veterligt, inga särskilda omständigheter påkallade ifrågavarande lägenhets bibehållande åt kronan har Kungl. Maj:ts befallningshavande i Uppsala län hemställt, att densamma måtte i behörig ordning försälas.

Domänstyrelsen har, då den beräknade kostnaden för ett ändamålsenligt bebyggande av lägenheten icke syntes stå i skäligt förhållande till den avkastning, som numera syntes kunna vinnas av lägenheten, biträtt uppskattningsmännens förslag.

Till följd av remiss har vattenfallsstyrelsen den 16 juni 1911 avgivit utlåtande och därvid först framhållit, att då Wellenius uppskattat fallets totalvärde till omkring 21,800 kronor samt uppskattningsmännen med hänsyn bland annat härtill ansett lägenhetens försäljningspris böra

bestämmas till 24,000 kronor, man syntes vara berättigad att av detta uppskattningsmännens uttalande draga den slutsatsen, att de ansett vattenkraften böra upptagas till det av Wellenius beräknade värdet och följaktligen åsatt kvarnutmålet jämte därå befintliga, kronan tillhöriga byggnader ett värde av allenast 2,200 kronor. Med anledning av Wellenius uppskattning av krafttillgången i fallet ville emellertid vattenfallsstyrelsen erinra därom, att vattenfallskommittén i utlåtande den 22 april 1902 över då ifrågasatt försäljning av ifrågavarande kvarnlägenhet uppgivit den normala fallhöjden hos kvarnfallet till 4.8 meter eller omkring 0.9 meter mera än av Wellenius beräknade 3.89 meter, vilket syntes tyda på att en fallhöjd av omkring 0.9 meter funnes outnyttjad nedanför botten av hjulhusrännan. Den totala medeleffekten hos fallet skulle enligt vattenfallskommittén utgöra 67 effektiva hästkrafter, motsvarande omkring 89 naturhästkrafter. Ett saluvärde av 21,780 eller 21,800 kronor skulle sålunda med vattenfallskommitténs beräkningar giva ett enhetspris av omkring 245 kronor per naturhästkraft, respektive 325 kronor per effektiv hästkraft. Då emellertid en försäljning av kvarnfallet jämväl efter senast angivna enhetspris enligt vattenfallsstyrelsens uppfattning kunde anses för kronan tillfredsställande, har styrelsen, som icke funnit anledning att låta verkställa undersökning å platsen, för sin del förordat bifall till domänstyrelsens framställning.

Slutligen har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen till följd av remiss avgivit utlåtande den 13 december 1913 och därvid anført, bland annat, följande.

Sedan väg- och vattenbyggnadsstyrelsen den 23 maj 1912 anmodat chefen i mellersta väg- och vattenbyggnadsdistriktet att efter undersökning på platsen inkomma med yttrande rörande den till omförmälda lägenhet hörande vattenkraftens storlek och värde, hade distriktschefen den 15 mars 1913 avgivit sådant yttrande jämte tillhörande kart- och ritbilagor. I detta yttrande hade distriktschefen bland annat anført följande.

Sagåns nederbördsområde ovanför Nykvarn vore enligt uppmätning å generalstabens karta 817 kvadratkilometer, varvid hänsyn tagits till den omständighet, att sjön Hallaren och dess omgivningar numera avbördade sitt vatten norrut till Dalälven. Med stöd av dels hydrografiska byråns åren 1910, 1911 och 1912 utförda vattenståndsmätningar i Sagån vid Forsbo, som låge 2 mil högre upp efter ån, och dels en av distriktschefen vid Forsbo föranstaltad vattenmängdsmätning hade kunnat uppritas såväl en avbördningskurva, utvisande den ungefärliga vattenmängd, som framrunne i ån vid Forsbo vid olika vatten-

stånd därstädes, som ock så kallade varaktighetskurvor för avrinningen under åren 1910, 1911 och 1912, utvisande varaktigheten i månader av olika stor avrinning från varje kvadratkilometer av flodområdet. Under antagande att ungefärligen samma värden gällde även för det större flodområdet vid Nykvarn, hade distriktschefen ansett sannolikt, att den största avrinnande flodvattenmängden under åren 1910, 1911 och 1912 uppgått till 46 kubikmeter i sekunden; att medelavrinningen under samma år varit respektive 10.8 och 8.6 kubikmeter i sekunden; att med undantag för några få dagar om året en vattenmängd av 0.8 kubikmeter i sekunden kunde påräknas, samt att under nio månader av året kunde påräknas ungefär 1 kubikmeter i sekunden under ett torrår och omkring 2 kubikmeter i sekunden under normala förhållanden. Ett vattenverk för tillgodogörande av vattenkraften vid Nykvarn hade distriktschefen därför ansett lämpligen böra inrättas för utnyttjande av 2 kubikmeter vatten i sekunden.

Fallhöjden vid Nykvarn hade av Wellenius vid liten vattentillgång uppmätts till 3.89 meter, vilket mått avsåge höjdskillnaden mellan överkant av skibordet i den befintliga dammen ovanför kvarnen och botten i nuvarande avloppsrännan från hjulhuset. Enligt av distriktschefen verkställd undersökning vore den totala fallhöjden mellan övre och nedre lugnvattenytorna 4.5 meter vid lågvatten. Vid vattenföringar av 1 à 2 kubikmeter i sekunden vore fallhöjden likaledes 4.5 meter, och kunde densamma, enligt distriktschefens åsikt, ej lämpligen ökas, vare sig genom uppdämning av den övre vattenytan eller genom rensningar i ån nedom kvarnen. Genom insättning av nya turbiner uti Nykvarns vattenverk skulle dessa, under antagande av 75 procents normal verkningsgrad hos turbinerna, kunna utveckla vid lägsta vatten, nämligen 1 kubikmeter i sekunden, 45 hästkrafter och vid rikligare vattentillgång under omkring 9 månader av året, med användande av 2 kubikmeter vatten i sekunden, 90 hästkrafter.

Beträffande värdet av vattenkraften hade distriktschefen anført, att belägenheten av vattenfallet, ej särdeles långt från staden Enköping och Orresta järnvägsstation samt uti en välodlad jordbruksbygd, vore jämförelsevis fördelaktig för kvarn- eller annan mindre industri, men att hela anläggningen med undantag av dammen, som kunde bibehållas, med det snaraste tarvade en fullständig ombyggnad, varvid erfordrades nya turbiner i nya turbinkamrar, ny och djupare avloppskanal samt nytt turbinhus och kvarnhus eller eventuellt annan byggnad för annan industri. Den befintliga vattenkraftens värde, som således sammansattes av naturkraftens och dammens värde, hade distriktschefen ansett kunna uppskattas till

200 kronor för varje effektiv turbinhästkraft, som vore tillgänglig 9 månader om året, och, då detta hästkraftantal, som förut anförts, under normala förhållanden vore 90, skulle vattenkraftens värde vara 18,000 kronor. Med framhållande av omöjligheten att förutsäga, huruvida det sålunda beräknade värdet å vattenkraften kunde erhållas vid en eventuell försäljning, enär priset vid en försäljning ytterst berodde på, om flera spekulanter till egendomen då funnes eller ej, hade emellertid distriktschefen ansett den i handlingarna omnämnda saluvärderingen av hela lägenheten, slutande å en summa av 24,000 kronor, vara ganska riktig.

För egen del har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, då en ombyggnad för statsverkets räkning för utnyttjande av ifrågavarande vattenfall otvivelaktigt skulle ställa sig ekonomiskt ofördelaktig, förordat bifall till domänstyrelsens framställning om kronolägenhetens försäljning, varvid väg- och vattenbyggnadsstyrelsen funnit värdet av själva vattenkraften, på grund av vad distriktschefen anför, ej böra beräknas till högre belopp än det av distriktschefen angivna, nämligen 18,000 kronor.

Departements-
chefen.

Av vad i ärendet förekommit finner jag framgå, att det lämpligaste sättet att disponera ifrågavarande kronolägenhet torde vara att försälja densamma till den högstbjudande. Lägenheten har efter den 14 mars 1912 utarrenderats genom domänstyrelsens försorg på ett år i sänder.»

Utskottet hemställer,

att Kungl. Maj:ts förevarande proposition må av riksdagen bifallas.

Stockholm den 16 juni 1914.

På jordbruksutskottets vägnar:

D. PERSSON i Tällberg.

Närvarande: se utlåtande nr 10.

Reservation: av herr *Tysk*.